

Rentmeester van nature

Colofon

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door bijdragen van:

Heimans en Thijsse Stichting
Hugo de Vries Fonds
Sovon - Rob Goldbach Fonds
Vogelbescherming Nederland

© 2024 Frank Saris | uitgeverij Noordboek

Omslagontwerp en boekverzorging: Peter Boersma
Foto omslag: Beeldarchief Natuurmonumenten

ISBN 978 94 6471 088 5
NUR 320 | 410

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met uitgeverij Noordboek.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

Heimans en Thijsse Stichting

 HUGO DEVRIESFONDS
ONDERSTEUNING VAN DE BOTANIE

Rentmeester van nature

PIETER G. VAN TIENHOVEN
1875 - 1953

Frank Saris

NOORDBOEK

INHOUDSOPGAVE

1	Woord vooraf	6
2	Het geslacht Van Tienhoven	8
2.1	Vader en moeder	8
2.2	Pieter G. van Tienhoven (1875-1953), assuradeur en rentmeester	13
2.3	Rentmeesteractiviteiten in Biesbosch en Naardermeer	15
2.4	Burgemeester- en patriciërsfamilies	19
2.5	Huwelijk met Cornelia Johanna Marggraff en flitsscheiding	20
2.6	Reizen in Japan, Nederlands-Indië en de Verenigde Staten	22
3	Rentmeester op Kampina (1904-1940)	25
3.1	Ontstaan en aankoop	25
3.2	Oisterwijk en haar zedenkwetsende toestanden	32
3.3	Heerlijk jacht, visch- en vogelrecht in de Kampina-contreien	38
3.4	Fiasco in het Moergestels Broek	44
3.5	Brabantia Nostra	51
4	Penning- en rentmeester, ondervoorzitter en voorzitter (1906-1940)	57
4.1	Van douairière naar vogelenpiet: vogelbescherming	57
4.2	Het iconische Naardermeer	63
4.3	Bestuur Natuurmonumenten	73
4.4	Verbeteringen wetgeving: Vogelwet van 1912	79
4.5	De Beer en Griend, de eerste vogelreservaten van Natuurmonumenten	86
4.6	Van Pieters-berg via Hoge Veluwe naar de Imbos	88
4.7	Noodzakelijke versterking van de organisatie en communicatie	104
4.8	Kritische geluiden vanuit de achterban	109
4.9	Houtzagersdispuut en werkverschaffing	112
4.10	Provinciale Landschappen	122
5	Internationaal rentmeester en netwerker (1913-1940)	131
5.1	1900: Vogelbescherming gaat internationaal	131
5.2	Birds of paradise in Nederlands-Indië	135
5.3	Nederlandsche Commissie voor Internationale Natuurbescherming	139
5.4	Indische Thijssse	142
5.5	Wetgeving in Indië loopt voor op die in het 'moederland' zelfs voor de jacht	147

6	Rentmeester in oorlogstijd 1936-1945	151
6.1	Versterking bestuur: het kabinet van Van Tienhoven	151
6.2	Hoe het fascisme als uitheemsch gif de natuurbescherming binnensloop	156
6.3	'Rijksoverkapping' op Natuurbeschermingsgebied	169
6.4	Versterkingen en eerste verantwoording	179
6.5	Jeswiet als versterking van het nsb-smaldeel	187
6.6	Voor het eerst rijkssubsidies aan natuurbeschermingsverenigingen	188
6.7	Onderduiken in de natuur	192
6.8	Vogelbescherming komt tot stilstand	214
6.9	Eindelijk een nieuwe generatie	219
6.10	Op naar de bevrijding	233
7	Zuivering en machtsoverdracht (1945-1953)	243
7.1	Een nieuwe filosofie voor natuurbescherming	244
7.2	Wederopbouw via annexatie en revolutionair landbouwbeleid	248
7.3	Wederopbouw netwerk, door evolutie of revolutie?	251
7.4	Zuivering bestuur	254
7.5	Internationale samenwerking onderweg naar iucn	267
7.6	Reconversie van geboorte-aristocratie naar geestesaristocratie	270
7.7	De natuurbescherming als geestelijke heroriëntatie	276
7.8	Financiële balans	288
8	Afscheid met terugblik	295
8.1	De grondslag van een leven	295
8.2	Van Tienhoven in het kort	298
8.3	Epiloog	309
9	Verantwoording en dankwoord	310
	Dankwoord	316
	Persoonsregister en afkortingen	317
	Afkortingen	320
	Literatuur	321
	Noten	333
	Beeldverantwoording	384

I Woord vooraf

‘Het is een noodlottige eigenschap die wij bij onze jacht naar macht en rijkdom ontdekken, dat zij bedrieglijk zijn en alleen gekocht worden door het vernietigen of verkrachten van ons redelijk gevoel.’¹ Is dit de levensfilosofie van Pieter G. van Tienhoven, bij het begin van zijn voorzitterschap van Natuurmonumenten?

Zoals Jac. P. Thijsse onlosmakelijk verbonden is aan natuurbescherming, natuurlyriek en natuureducatie in Nederland, zo is de naam Pieter G. van Tienhoven verbonden met de organisatie en vooral financiering van vele landgoederen en natuurterreinen, in Nederland en daarbuiten in de eerste helft van de twintigste eeuw. Na de twee bevlogen onderwijzers Heimans & Thijsse, zien we gedurende vier decennia het duo Van Tienhoven & Thijsse. Het duo Hans Gorter & Victor Westhoff bepaalt na de oorlog in aansluitende wederopbouw, gedurende tientallen jaren in hoge mate het gezicht van de Nederlandse natuurbescherming.² De beide duo’s overlappen elkaar grotendeels tijdens de oorlog, ook om verschillende andere redenen een belangrijke periode voor de natuurbescherming: een kantelpunt.

Het leven van Van Tienhoven ontrolde zich langs een aantal organisatorische en economische thema’s van het grootgrondbezit, een wereld van macht en rijkdom, al dan niet zelf verworven. Zijn ontplooiing, zijn ontwikkeling liep als het ware parallel met belangrijke ontwikkelingen en thema’s binnen de natuurbescherming enerzijds en het (aristocratisch) landgoederenbezit anderzijds. Ze lijken wel oorzakelijk met elkaar verbonden.

Dankzij de lyrische verhalen van Thijsse vormen zich voor Van Tienhoven netwerken rond al dan niet aan te kopen of belastingvrij te schenken landgoederen en woeste gronden. Zij hebben het vermogen om uiteenlopende denkbelden te combineren tot een voor die tijd en voor Nederland nieuw fenomeen: natuurbescherming. Maar wel geheel volgens de inzichten van Van Tienhoven. Over die inzichten, netwerken en betrokkenheid gaat dit verhaal.

Van Tienhoven als invloedrijk investeerder, gefortuneerd grootgrondbezitter koppelt als het ware in een lang uitgesponnen duet met Thijsse verschillende thema's die in de natuurbescherming in de loop van zijn tijd op de voorgrond treden (over de periode 1900-1950). De belangrijkste thema's zijn aankoop natuur, financieringsmodellen, prioriteiten natuurbeleid, al dan niet in oorlogsomstandigheden, nationaal en internationaal. Samen met de biografie van Victor Westhoff (Saris, 2018) – *Natuurbescherming als levensvervulling en hartstocht* – levert dit een bijzondere twintigste-eeuwse geschiedbeschrijving van de natuurbescherming, gekleurd door de bril van haar belangrijkste sleutelpersonen, met Thijsse als verbindend ideaalbeeld.³

Leeswijzer

Na een eerste kennismaking met Pieter G. van Tienhoven, zijn herkomst, familie, zien we zijn eerste stappen op het rentmeesterpad in de Biesbosch. Daarna belanden we in Kampina, de 'satisfactie van zijn levenswerk'. Hier probeert hij via notabelen te onderhandelen met vier verschillende, rooms-katholieke bestuurslagen. Vanuit de Oisterwijkse vennen komt nu Thijsse op zijn pad.

Binnen de verenigingen Vogelbescherming en Natuurmonumenten gaat hij al vroeg, in feite een leven lang aan de slag als bestuurder, tegelijk als een soort autocratisch rentmeester. Parallel hiermee, in weer andere netwerken van gedreven internationale natuurbeschermers, probeert hij ook op dit hoogste niveau het centrale aanspreekstation te worden. Rond en in de oorlog komen die ambities op een enigszins verrassende wijze bij elkaar om daarna, met het aflopen van de bezetting te smoren in veel interne strijd, eigenlijk een klassiek generatieconflict. Dat tekent de toch al lastige wederopbouwperiode, een moment van echte karaktervorming. Daar doet Van Tienhoven dan niet meer aan mee. Deze verhaallijnen komen bij elkaar in het laatste hoofdstuk: 'Van Tienhoven in het kort'.

2 Het geslacht Van Tienhoven

2.1 VADER EN MOEDER

De genologie begint bij Balthus van Tienhoven, geboren omstreeks 1610. Zijn nakomelingen worden steeds als landeigenaren aangeduid. De familie wordt in 1787 van geld en huisraad beroofd, bij de inval van Pruisische troepen in ons land.⁴ Dit zou erop kunnen wijzen dat de Van Tienhovens in die roerige tijd als patriotten bekendstonden.

Dan komt Gerrit van Tienhoven ten tonele, geboren en overleden in Ameide (1770-1841). Hun zonen vinden in Werkendam hun vrouw en zaken. Gijsbert van Tienhoven (1801-1864) en Adrianus Balthus van Tienhoven (1809-1895) worden bekend als aannemer maar zijn tegelijk betrokken bij de exploitatie van landerijen in de Biesbosch en alle bijzondere handel daaromheen, zoals de veelsoortige griendproducten en de hoepelmakerij.⁵ De beide broers, Adrianus en zijn oudere broer Gijsbert, hebben Werkendam als uitvalsbasis. Werkendam was ook de thuisbasis van hun 'sociëteit', die in de volksmond bekend raakte onder de naam 'De gouden ploeg' vanwege de grote financiële successen. De compagnons waren nagenoeg allemaal vooraanstaande griendbaronnen onder wie Van Tienhoven. Met hun vermogen groeide ook de sociale positie van de Van Tienhovens en daarbij trokken ze enkele plaatselijke families mee. Gezamenlijk vormden deze families een bovenlaag van griendbaronnen in Werkendam.⁶

Rond 1900 is de oude garde gestorven, ligt de aannemerij grotendeels op zijn gat en is er alleen nog maar leuk te verdienen in het verre buitenland. Van Oord, Hakkers en De Klerk, de kleine spelers van toen, overleven nog net hier in Nederland en zijn nu de leidende bedrijven. Allemaal zijn ze begonnen als personeelslid van Van Tienhoven c.s.

Kop van de Oude Wiel (Cruquius, gravure) Blad 1 van de kaart in twee bladen van de rivier de Merwede van Gorinchem tot Dordrecht, het land van Altena, een gedeelte van de Biesbosch en het zuidelijke deel van de Alblasserwaard, 1731.⁸ In het midden is Werkendam gelegen, vlak bij diverse grote uit te voeren waterstaatswerken en op de eb- en vloedbeweging te bereiken griend en rietgorzen.

Gijsbert van Tienhoven trouwt in 1824 met Klazina Christina van den Boogaard, geboren te Rozenburg in 1806, overleden te Werkendam in 1864.⁷ Een rijk huwelijk, aangezien zijn vrouw een dochter was van de Van den Boogaard die samen met Gerard van Houweninge in de Franse tijd eigenaar werd van een groot landgoed in de Biesbosch, namelijk de landerijen rond polder De Dood. Hij is aannemer in de weg- en waterbouw, dijkgraaf en tevens grootgrondbezitter in vooral het centrale deel van de Biesbosch. Zijn vier kinderen gingen studeren, een van hen werd hofarts van koningin Emma.

Biesbosch: van Napoleon naar Van Tienhoven

Een paar eeuw na de voor de Biesbosch allesbepalende Sint-Elisabethvloed in 1421 werden veel achtereenvolgende processen gevoerd van vroegere eigenaren en nazaten om de jacht- en visrechten en de eigendommen van de weer opgeslibde platen te claimen. Dit ging door tot 1523 toen Karel V er een einde aan maakte en het gebied werd opgedeeld in twee domeinen: de Nassause domeinen en de Grafelijkheidsdomeinen. De definitieve grens werd pas in de jaren zestig van de zestiende eeuw vastgesteld door geadmitteerde landmeters die de oorspronkelijke loop van de Maas vaststelden. Dit bleef zo tot Napoleon er een eind aan maakte door alles staatseigendom te maken. In het begin van de negentiende eeuw werd het land in gedeelten verkocht, waarbij de burgemeester van Werkendam, Van Houweningen ook een deel kocht.⁹ Daarom worden in 1882 ‘de grienden van De Dood’, ‘de grienden van de “burgemeester”’ genoemd.

Gijsbert (van Tienhoven¹⁰), de derde generatie, achtste kind in een gezin met dertien kinderen, krijgt zijn eerste onderwijs van gouverneurs. Hij doorloopt de Latijnse school in Gorinchem, alles passend bij een familie van de (inmiddels) hoogste stand. Deze Gijsbert, de vader van Pieter van Tienhoven, wordt in 1860 student in de klassieke talen aan de Universiteit van Utrecht en zal zijn daaropvolgende indrukwekkende loopbaan ‘boven de rivieren’ voortzetten.

Als familie blijven ze alleen nog als grootgrondbezitter betrokken op het hart van het zoetwatergetijdengebied, met grienden en eendenkooien. Het eigendom van het gehele complex De Dood, dus polder plus grienden, was rond 1850 overgegaan op de familie Van Tienhoven. Van de toenmalige pachter was bekend dat deze in dienst was bij de Van Tienhovens.¹¹ Van 1850 tot 1904 is Andries Visser opzichter geweest.¹² Op De Dood was een eendenkooi en daarbij woonde, in het huis dat er nu nog steeds staat, Aaike Kieboom. Hier kwam af en toe Van Tienhoven of zijn zaakwaarnemer op bezoek, om de vangsten te controleren.

Vader Gijsbert

Gijsbert van Tienhoven wordt geboren in 1841 in De Werken in de gemeente De Werken en Sleeuwijk (Noord-Brabant) Na zijn kandidaats-examen studeert hij rechten. Hij promoveert al op 13 juni 1866 magna cum laude op een proefschrift met als titel *Beschouwingen over rechtspersoonlijkheid*. Na zijn studie vestigt hij zich in Den Haag als advocaat. Haast gelijktijdig, in 1867, volgt zijn benoeming bij het ministerie van Justitie, 2e afdeling (voorbereiding wetgeving). Hier wordt hij secretaris van de in 1867 ingestelde Staatscommissie voor de herziening der wetgeving op de

eigendomsoverdracht van onroerende goederen, het hypotheekstelsel en het notariaat. In 1870 komt deze commissie met enige wetsvoorstellen, die echter door een voortdurende wisseling van Justitieministers weinig resultaat opleveren.

In 1869 neemt Van Tienhoven ontslag bij Justitie wegens zijn benoeming tot hoogleraar in het Romeins en het Staatsrecht aan het Athenaeum Illustre¹³ te Amsterdam: op 19 april is de titel van zijn inaugurele rede *De waarde van het Romeinsche Recht voor de studie van het hedendaagsche privaatrecht*. Opnieuw neemt hij ontslag, in 1873, omdat hij de organisatie van de faculteit onjuist acht: de combinatie van de vakken Romeins en Staatsrecht vormt naar zijn mening een te zware belasting. Een door hem aan het gemeentebestuur gedaan verzoek tot splitsing wordt afgewezen, omdat men niet vooruit wil lopen op een nieuwe wettelijke regeling van het hoger onderwijs. Dit is ten slotte het onderwerp in zijn afscheidscollege aan de studenten, handelend over *Het hooger onderwijs en het Athenaeum te Amsterdam*.¹⁴

Gijsbert als gedreven bestuurder

In 1874 wordt hij gekozen tot lid van de Amsterdamse gemeenteraad en vervolgens wethouder van Financiën van Amsterdam. De groeiende stadsbevolking dwingt het stadsbestuur tot fundamentele maatregelen op het terrein van de sociale woningbouw met de eerste arbeidershuizen in Amsterdam. Voor het kiesdistrict Amsterdam is hij dan tevens lid van de Tweede Kamer in de jaren 1878 en 1879, een gebruikelijke stap in die tijd. Hij vervolgt zijn bestuurscarrière als burgemeester van Amsterdam (1880-1891), in een nieuwe opmerkelijke bloeiperiode van de hoofdstad.

Naast de 'reguliere' taken van burgermeester is hij nauw betrokken bij diverse spraakmakende, grote werken, zoals in 1883 een grote Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling, in 1885 opening van het Rijksmuseum, in 1888 opening van het Concertgebouw en op 16 oktober 1889 de opening van het nieuwe Centraal Station. Tot de routine van een Amsterdams burgemeesterschap behoort in zijn tijd het president-curatorschap van het inmiddels op 15 oktober 1877 universiteit geworden Athenaeum, de universiteit waar hij eerder enige jaren hoogleraar was.

Moeder Anna Sara Maria Hacke

Gijsbert van Tienhoven trouwt in 1866 met de dan twintigjarige Anna Sara Maria Hacke (Loosdrecht, 5 maart 1846-10 december 1921). Afkomstig uit een hoogstaand, zogenoemd literair gezin, met vader Jan Conrad Hacke, heer van Mijnden en Loosdrecht, vertaler van onder meer werken

van Dante en moeder Maria Hacke, gelinkt aan het Amsterdams geslacht Elias. Gijsbert ontmoet Maria Hacke bij een bezoek aan haar vader op het zomerse familielandgoed Eikenrode te Loosdrecht. 's Winters verblijft men op Saxenburg, gelegen aan de Keizersgracht 224 te Amsterdam.

Vanaf 1867 worden hier negen kinderen geboren:

- Gijsbert (1867-1900), advocaat en procureur, later scheepsexpert/ dispacheur
- Jan Conrad (1869-1920), directeur Twentsche Bank te Utrecht en Stichtsche Bank te Utrecht
- Gerrit Pieter (1871-1907), koopman
- Conrad Jan (1874-1961), dijkgraaf en hoogheemraad van Amstelland
- Pieter van Tienhoven (1875-1953), assuradeur, rentmeester van nature
- Janna Sara Maria (1878-1958)
- Klasina Christina Daniela Egberta Henrica (1879-1904)
- David Willem (1880-1915)
- Agnes Emma Maria (1887-1910)

De culturele en wetenschappelijke opbloei van de hoofdstad gaat gepaard met grote sociale onrusten, die rond 1886 bij het zogenoemde Palingoproer tot uitbarsting komen. Van Tienhoven besluit tot inzet van het leger tegen ongewapende burgers. Er vallen 26 doden en 36 zwaargewonden. Deze opstand wordt gezien als een spontane woede-uitbarsting van het volk tegen het Amsterdamse politieapparaat. Hoewel de onvrede heel groot was, heeft het nooit een revolutionaire omvang gekregen. Het opkomend socialisme is nog te zwak en de grote massa te zeer pro-Oranje. De positie van Van Tienhoven als burgemeester komt niet in gevaar.¹⁵

Kabinet-Van Tienhoven (1891-1894)

Van Tienhovens relatie met enerzijds J. Heemskerk Azn., in bovenstaande lastige Amsterdamse jaren minister van Binnenlandse Zaken, anderzijds de koningin-regentes Emma helpt hem bij zijn benoeming tot formateur van een nieuw kabinet. Dit mondt uit in het liberale kabinet-Van Tienhoven-Tak van Poortvliet in 1891, met Van Tienhoven op Buitenlandse Zaken en J.P.R. Tak van Poortvliet voor Binnenlandse Zaken.¹⁶ Zijn kabinet struikelt een paar jaar later, in 1894 over de ontwerp Kieswet van Tak van Poortvliet: 'Kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijke welstand'. Het behandelt de kenmerken waaraan *mannelijke* kiezers moeten voldoen om op de kiezerslijsten te worden geplaatst, conform de Grondwet van 1887. Vrouwen komen in dit stuk nog niet voor.

Ook Van Tienhoven onderschrijft Taks ontwerp en treedt dus met het gehele kabinet af. Zonder bloedend hart, aangezien hij het ministerschap niet ambieert, aldus zijn lemma in het biografisch woordenboek.¹⁷ Vervolgens wordt hij lid van de Eerste Kamer en in 1897 commissaris van de Koningin in Noord-Holland. Gijsbert overlijdt bij het begin van de Eerste Wereldoorlog, in 1914 op 73-jarige leeftijd te Bentveld (Nieuw Saxenburg, gemeente Zandvoort), zijn vrouw, de moeder van Pieter, in 1921.

2.2 **PIETER G. VAN TIENHOVEN (1875-1953), ASSURADEUR EN RENTMEESTER**

Pieter wordt in 1875 geboren in het grachtenhuis Saxenburg¹⁸, vlak nadat vader Gijsbert zijn eerste stappen in de Amsterdamse politiek heeft gezet. Net als zijn oudere broers mag Pieter op twaalfjarige leeftijd naar het Amsterdams gymnasium. Passend in zijn milieu. Dit gaat echter niet helemaal naar wens, zijn cijfers zijn niet geweldig. Vader Gijsbert besluit Pieter zijn laatste twee jaar op het wat minder stadse Gouds gymnasium te laten volbrengen. Dat valt samen met het begin van het Haagse kabinet-Van Tienhoven-Tak van Poortvliet. Pieter verhuist naar Den Haag en reist vandaar iedere dag per trein naar Gouda. Maar ook op dit gymnasium zijn Pieters resultaten niet om over naar huis te schrijven, het is allemaal net voldoende.¹⁹

Op twintigjarige leeftijd (1895) doet hij zijn eindexamen en schrijft zich in als student rechten en biologie in Amsterdam.²⁰ Een jaar later staat hij op de ledenlijst van dispuut Unica, het Westersch Litterarisch Gezelschap, tevens de oudste studentenvereniging van de hoofdstad.²¹ Unica, *Uno Nomine iuncti Colimus Amicitiam, Onder één naam Verenigd vereren wij de vriendschap*. Met als doelstelling 'de beoefening der oude en nieuwe letteren in haren geheelen omvang, en der uiterlijke welsprekendheid'. Bij zijn inschrijving als dispuutlid schrijft Pieter als zijn lijfspreuk: *Per aspera ad Astra* ('door de doornen naar de sterren'), het motto van de zojuist door hem achtergelaten stad Gouda.

Hij sluit zich al vroeg aan bij de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereniging, komt in het bestuur en wordt daarna in het seizoen 1896/1897 als penningmeester weer opgevolgd.²² Op zestienjarige leeftijd schrijft hij aan een groot aantal belangrijke relaties van vader Gijsbert een verzoek om een bijdrage te leveren aan een zilveren bruiloftsfeest van 'pa en moe'. Een aantal van hen doet hieraan mee, in de vorm van een korte herinnering op

het vel papier dat door Pieter is meegestuurd. Als geheel wordt het door Pieter voor het feest ingebonden tot een vriendenalbum. Een aantal van de aangeschrevenen zien we later in de eigen carrière van Pieter weer ten tonele verschijnen.²³

Huize Saxenburg stond in Pieters studententijd bekend als de plek 'waar het beste leven werd geleefd en de grootste feesten werden gevierd'. De broers Van Tienhoven waren samen met de Van Halls en de Boissevains 'de gangmakers en trendsetters' van 'feestend Amsterdam rond de eeuwwisseling': zij pakten hun feestjes groots en meeslepend aan. Helemaal vreemd was dat niet: zij golden als geslaagde Amsterdammers, die het 'hadden gemaakt' en het 'zelf verdiende geld breed lieten hangen', aldus het profschrift van Wolthekker over Van Hall.²⁴

Hugo de Vries en Max Weber

Pieter werkt korte tijd op het laboratorium van de dan al vooraanstaande hoogleraar zoölogie Max Weber.²⁵ Niettemin studeert hij af in de rechten. Hij krijgt hiervoor de felicitaties van hoogleraar plantenfysiologie, de dan alom geprezen Hugo de Vries, een goede relatie van vader Gijsbert.²⁶ De Vries schrijft hem dat hij hoopt er weer vaker samen op uit te zullen trekken. Of dat gebeurt is onwaarschijnlijk.

Blijkens het promotieregister promoveert Pieter in 1902 in de rechtswetenschappen. Tegelijk begint hij een loopbaan als assuradeur in het verzekeringswezen waarvoor hij in 1904 de Nationale Zee- en Brand Assurantie Maatschappij nv opricht.²⁷ Een paar jaar later wordt hij tevens directeur bij zowel de nv Hollandsche Brand- en Levensverzekering Sociëteit²⁸ als bij de Noord-, Zuid-Hollandse en Zeeuwse Zee- en Brandverzekeringmaatschappij. Het echte werk laat hij al direct over aan zijn procuratiehouders. Voor deze bedrijven en voor zijn eigen beleggingen is hij regelmatig op de Amsterdamse beurs te vinden.

Naast zijn verschillende directeurschappen wordt Pieter in 1905 benoemd tot bestuurslid van de Historische Vereniging Haarlem waar hij sinds 1897 is gaan wonen.²⁹ In 1907 komt op zijn initiatief een nieuwe ijsvereniging in Haarlem tot stand met als doel een 'doelmatige werkverschaffing op het ijs te geven in de winter en tevens om de ijsbanen en overgangen in Haarlem en omstreken goed te onderhouden'.³⁰

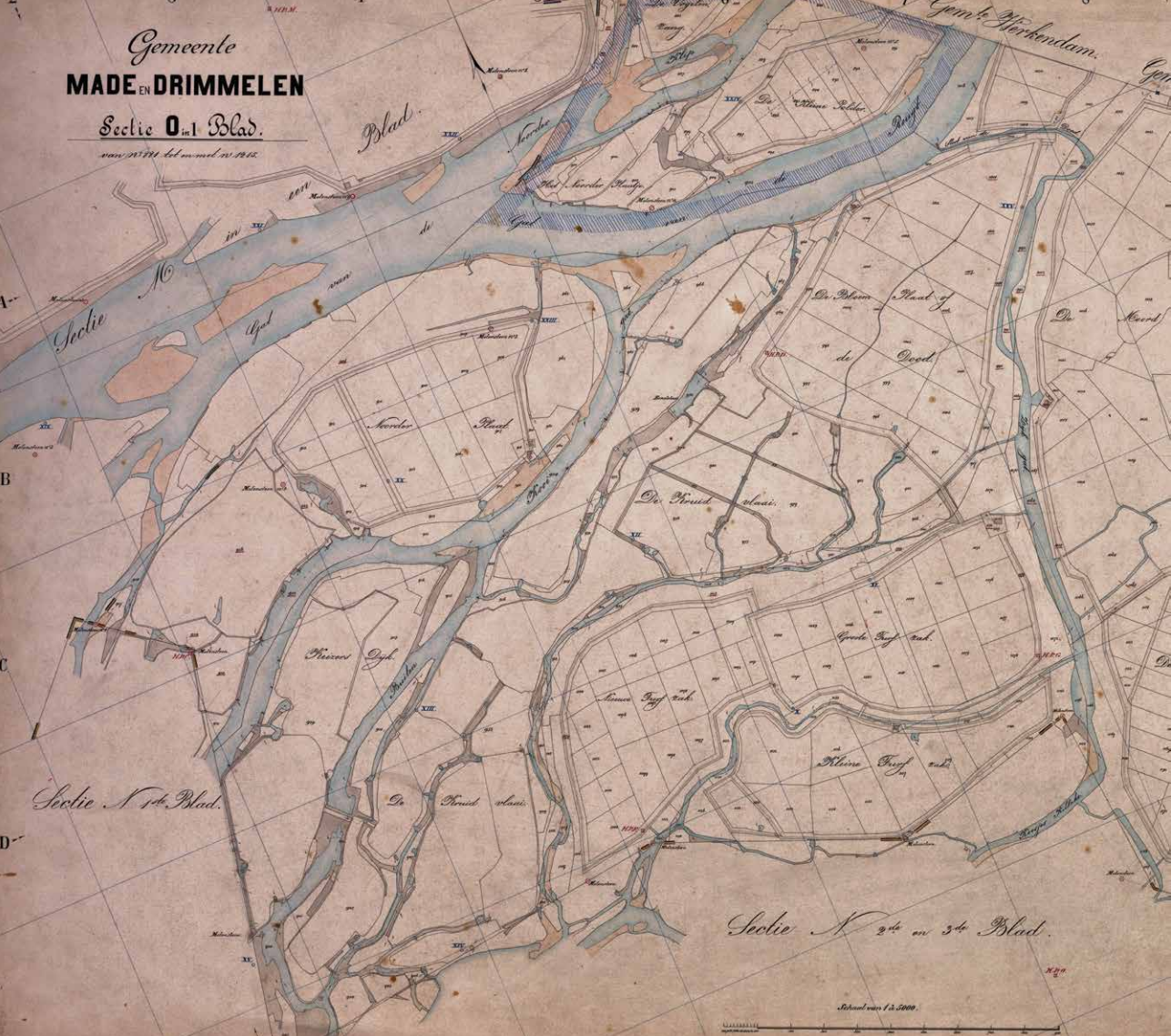
2.3 RENTMEESTERACTIVITEITEN IN BIESBOSCH EN NAARDERMEER

Na het vertrek van Pieters tak van de familie Van Tienhoven naar benoorden de grote rivieren, blijven de eigendommen in de Biesbosch gewoon geëxploiteerd. Er zijn wel regelmatig plannen om omhoog geslibde gronden in te dijken. Een vrij omvangrijke indijking wordt in 1904 voorgenomen, wanneer een ‘Commissie tot behartiging van de belangen van den Biesbosch’³¹ een verslag uitbrengt met een voorstel tot bedijking van een zestal grote percelen. Alleen de brede kreken blijven in dit plan buiten de bedijking. Deze plannen sneuvelen door onenigheid onder de belanghebbenden. Verschillende grondeigenaren zien nog wel kans om steeds meer kleine polders samen te voegen, waardoor minder lengte dijk onderhouden hoeft te worden.³² Dankzij deze (grotendeels tevergeefse) verkoop zien we de naam Van Tienhoven in de veilingstukken verschijnen.³³ Hoe dan ook, de familie Van Tienhoven blijft eigenaar en Pieter treedt op als zelfbenoemd rentmeester, in een geheel eigen stijl.

De verhouding van Pieter Van Tienhoven met zijn opzichter was regelmatig vrij moeizaam: alhoewel Andries Visser hervormd was en dus ’s zondags niet mocht werken, moest hij toch aan Van Tienhoven op zondagmorgen

Hulze polder De Dood, midden in de Biesbosch.

Deze kadastrale kaart, oorspronkelijk getekend 1885, laat het centrum van de Biesbosch zien, waar Staatsbosbeheer bij Keizersdijk haar eerste eigendommen koos en de kwak een aanvankelijke rust vond samen met blauwe reigers en aalscholvers. Het brengt grotendeels de eigendommen van de familie Van Tienhoven anno 1950 in beeld. Het blauw gearceerde deel geeft de grenscorrectie ten gunste van Werkendam aan die in 1970 bij wet werd goedgekeurd.

elf uur verslag uitbrengen. Toen Andries rond 1904 ziek werd, heeft zijn zoon Jan vier jaar voor hem waargenomen, in de hoop opvolger te worden. Dit ging echter niet door,³⁴ omdat hij zijn kinderen naar de christelijke school liet gaan in plaats van naar de openbare, zoals Van Tienhoven wilde.

De kooiker was altijd in vaste dienst van Van Tienhoven, die op een gegeven moment verlangde dat er ook op zondag gekooid werd. Dit strookte niet

met de geloofsovertuiging van de kooiker. Hij weigerde en werd daarom ontslagen. Hierna werd er ‘merkwaardigerwijs’ veel minder gevangen op de kooi en de vroegere kooiker werd dan ook ‘gesmeekt’ om weer terug te komen. Het kooibedrijf liep rond 1920 definitief af, versneld door de voortgaande opslibbing van alle platen rondom.

Het familiebezit van Van Tienhoven zien we ook terug in verschillende streeknamen: de Doktershoek schijnt vernoemd te zijn naar een familielid van Van Tienhoven, die dokter was. Iets dergelijks geldt de Notarishoek. Zeker in combinatie met een andere verklaring: wanneer het hout per openbare verkoping bij de notaris werd verkocht en de prijs van een bepaald perceel te laag daalde, hield de notaris het zelf. De Notarishoek lag nogal ongunstig dus hield de notaris het vaak ‘aan zijn kant’. Kwakkenhoek is, achteraf gezien, een betere naam voor dit centrum van de Biesbosch, aangezien hier rond het aflopen van de oorlog de eerste en enige kolonie van de kwak werd gevonden – ook de kwak hield het ‘aan zijn kant’ –, later de aanleiding voor de eerste beschermingsactiviteiten.

Naardermeer

‘De uitslag kroont het werk! Het Naardermeer, voorloopig althans, voor een langzamen en prozaischen ondergang behoed. U en het meer wensch ik *quod bonum, faustum, felix, fortunatumque sit* [wat goed, gunstig, gelukkig en gezegend is].³⁵ Dit schrijft Van Tienhoven op een briefkaart aan Jac. P. Thijssse, de avond dat de gemeenteraad, 14 december 1904, het voorstel van burgemeester en wethouders om het Naardermeer aan te kopen als vuilstortplaats had verworpen. Met deze tekst laat hij direct zien verstand te hebben van dit spel van loven en bieden. Er kon immers niet gestemd worden over aankoop als natuur! Impliciet laat Van Tienhoven doorschineren dat de bedreiging van het Naardermeer dus tegelijk *niét* is afgewend.

Dit besef dringt bij de Naardermeerliefhebbers snel door. Daarom beleggen zij in 1905 een bijeenkomst die leidt tot de oprichting van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, met de bioloog dr. J.Th. Oudemans als voorzitter. Van Tienhoven komt twee jaar later als gewoon lid in het eerste bestuur. Samen met Oudemans en Thijssse is Pieter lid van de bestuurscommissie, die moet onderzoeken of het Naardermeer aangekocht kan worden.

Dit eerste bestuurlijk contact met Natuurmonumenten en vooral met de alomtegenwoordige Thijssse zal het leven van Pieter hierna intensief en duidelijk richting gaan geven.

Diverse fotoalbums tonen Pieter, zich verplaatsend in opvallende automerken, in het buitenland vaak met interessante dames, in het vaderland vergezeld van zijn hondje. Tijdens de Tweede Wereldoorlog is de Mercury zijn merk, later met bezettergoedkeuring omgebouwd voor gebruik van generatorgas.³⁶ Hij was een echte liefhebber van snelle, opvallende auto's.

2.4 BURGEMEESTER- EN PATRICIËRSFAMILIES

In het ‘blauwe boekje’ uit de reeks *Nederland’s Patriciaat* zijn stamreeksen opgenomen ‘van families die ten minste gedurende de laatste 150 jaar onafgebroken een vooraanstaande rol in de Nederlandse samenleving hebben gespeeld’. Wat de rol van de familie Van Tienhoven is geweest binnen deze groep van aanzienlijke families en hoe ze – meestal via onderlinge huwelijken – aan elkaar ‘geparenteerd’ waren, vatten we hierna samen.³⁷ Er is sprake van een opmerkelijke parallel tussen de families Van Tienhoven en Van Hall, zoals naar voren komt in het boek van Wolthekker over de familie Van Hall.

Deze patriciërsfamilies behoren tot de groep van enige duizenden Nederlandse families van aanzien. In Amsterdam geldt dit generatieslang voor de families Boissevain, Calkoen, Delprat, Van Eeghen, Heldring, Kalff, Van Hall, Van Oyen en Van Tienhoven. Het leidt tot de zogenoemde ‘horizontale integratie’ van elites: ‘samenwerkende elites die onderling met elkaar zijn verbonden en op die manier op verschillende niveaus en in verschillende sectoren aan de touwtjes trekken’. Wolthekker noemt het een ‘bourgeoisiemechanisme’, waarbij de Van Halls sinds begin negentiende eeuw trouwden met ‘andere deftige families als Bierens de Haan, Boissevain, Cremer Eindhoven, Dufour, Dutilh, Van Eeghen, Gleichman, Hopperus Buma, Kalff, De Monchy, Nijhoff, Van Oyen, Den Tex en Van Tienhoven’. Zo trouwt Helena van Hall met burgemeesters- en ministerszoon Gijsbert van Tienhoven in 1893.

Omstreeks de eeuwwisseling behoorden de Van Tienhovens dus op verschillende manieren tot de belangrijkste families van de stad. Wolthekker: ‘Veel geld verdienen en/of vermogen hebben en daarmee behoren tot de financieel-economische elite, waren een noodzakelijke, maar niet voldoende voorwaarde om tot de bovenlaag te behoren: een specifieke levensstijl hoorde daar ook bij. Vermogen was nodig om een deftige stand en stijl vol te houden, met feesten en partijen, rijtuigen met koetsiers en palfreniers voor de deur, kindermeisjes en dienstbodes en schoonmaaksters voor het vuile werk. Ook het hebben van een stuk grond met een buitenhuis in het Gooi, langs de Vecht of aan de kust behoorde al sinds de tijd van de Republiek tot de deftige levensstijl.’ Zo’n ‘buitenplaats’ gaf aan rijke kooplieden en vooraanstaande families ‘een standsidee’ en een mogelijkheid om zich op zeker moment terug te kunnen trekken uit de eigen dagelijkse handel om in luxe te gaan rentenieren buiten de stad.

Deze kooplieden-regenten waren er volgens Wolthekker op bedacht ‘wanneer zij eenmaal hun fortuin gemaakt hadden, het verdiende geld op

de veiligste en vruchtbaarste wijze te beleggen. Het verwerven van grondbezit gaf hun daartoe het beste middel aan de hand.' Net als de Van Halls vergaarden de Van Tienhovens sociaal, financieel en politiek kapitaal: een netwerk, fortuin en macht. Deze nieuwkomersfamilies vertoonden 'een aristocratische hang naar buiten', met huizen in de stad, buitenplaatsen aan de kust of langs de Vecht, met verre reizen, bij voorkeur naar Amerika. Wolthekker vat dit samen tot 'de aristocratisering van een in wezen burgerlijke elite', een 'verschijnsel dat zich voordeed op het moment dat ambitieuze leden van de hogere burgerij verlekkerd zochten naar de mogelijkheden toe te treden tot de eerste coterie, te beginnen met het imiteren van een aristocratische levensstijl'.

Precies dit levenspad vervolgt zoon Pieter, zoals we in de volgende hoofdstukken zullen zien.

2.5 HUWELIJK MET CORNELIA JOHANNA MARGGRAFF EN FLITSSCHIEDING

Pieter trouwt in 1910 met Cornelia Johanna Marggraff³⁸, lid van een vooraanstaande, rijke Brabantse (Vught) adellijke familie. Als eigen buitenplaats huurt het nieuwe echtpaar voorlopig de villa Hertenlust in Heemstede. Voorlopig, aangezien de familie Van Tienhoven, vader Gijsbert, inmiddels de blik heeft gericht op aankoop van landgoed Kampina in Noord-Brabant, beneden de rivieren.³⁹ Dit landgoed grenst bijna aan dat van de familie Marggraff.

Ook het huwelijk van Pieter en Cornelia lijkt enigszins voorlopig gesloten, want al op 22 juni 1916 verzoekt Cornelia de rechtbank tot het uitspreken van de echtscheiding 'omdat zij heeft moeten ondervinden dat haar genoemde echtgenoot gedurende het huwelijk vleeschelike gemeenschap heeft gehad met een andere vrouw en zich dus aan overspel heeft schuldig gemaakt'. Op 4 juli 1916 verklaart de rechter de eis toegewezen en is de jure het overigens kinderloze huwelijk ontbonden.⁴⁰

Kort daarna wordt villa Hertenlust verkocht aan de aanpalende eigenaar. Tijdelijk verhuist Pieter naar de woning van zijn moeder in Bentveld, genaamd Nieuw Saxenburg. Dan op 1 maart 1917 verlaat hij de gemeenteraad van Haarlem om anderhalf jaar te gaan reizen in Nederlands-Indië en de Verenigde Staten.

Pieter is geen geweldig schrijver, zeker niet over zijn eigen gevoelens.